

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Tegenspraak in strafzaken: essentieel voor de waarheidsvinding in het contradictoire proces?

Lochs, M.; Iqbal, S.E.

Citation

Lochs, M., & Iqbal, S. E. (2023). Tegenspraak in strafzaken: essentieel voor de waarheidsvinding in het contradictoire proces? *Rechtsgeleerd Magazijn Themis*, 184(2), 96-108. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3636655>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3636655>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Tegenspraak in strafzaken: essentieel voor de waarheidsvinding in het contradictoire proces?

*Mr. dr. M. Lochs en S.E. Iqbal BSc LLB**

1. Inleiding

In het moderniseringsproject van het Wetboek van Strafvordering karakteriseert de wetgever de Nederlandse stijl van procesvoering als een contradictoir proces op inquisitoire leest geschoeid. In de visie van de wetgever zijn hierbij de positieve kanten van een inquisitoir proces behouden: de rechter is verantwoordelijk voor de volledigheid, juistheid en uitkomst van het strafproces en het openbaar ministerie handelt magistratelijk. Tegelijkertijd brengt het tegensprekelijke karakter van het strafproces mee dat de rechtspositie van de verdachte is versterkt en dat de standpunten van het openbaar ministerie en de verdediging in belangrijke mate (de wijze en inhoud van) de procesvoering bepalen.¹ Daarbij geldt (de zoektocht naar) de materiële waarheid – afgeleid uit het adagium van ‘de strafwet zoveel mogelijk toepassen op de schuldige en zo min mogelijk op de onschuldige’ – onverminderd als een van de centrale doelstellingen van het strafproces.² Deze notie van materiële waarheidsvinding is van oudsher sterk verbonden met inquisitoire strafprocesrechtelijke uitgangspunten, zoals een actieve rechter, terwijl dergelijke uitgangspunten in een adversair of overwegend contradictoir proces³ minder absoluut of vanzelfsprekend zijn.⁴ Waar in de inquisitoire traditie namelijk wordt getracht het werkelijk gebeurde te achterhalen door middel van onderzoek door een onafhankelijke instantie, komt het in een adversaire procedure aan op het creëren van een gelijk speelveld tussen de procespartijen, zodat de (historische) feiten in een dialectisch proces kunnen worden vastgesteld.⁵ Daarmee fungeert tegenspraak in een meer

inquisitoire procedure vooral als hulpmiddel voor de waarheidsvinding, terwijl het in een adversaire procedure juist de essentie van waarheidsvinding vormt.⁶

In dat licht is het betekenisvol dat tegenspraak, door de versterking van contradictoire elementen in het Nederlandse strafproces, met name in de afgelopen twee decennia, een steeds centralere plaats heeft gekregen. De onder meer naar aanleiding van het onderzoeksproject Strafvordering 2001 doorgevoerde wetswijzigingen⁷ hebben (mede) geleid tot een praktijk waarin partijen – door de verwachting van het voeren van actieve tegenspraak – meer verantwoordelijk zijn geworden voor de omvang van het geding en voor de wijze van procesvoering.⁸ In dat verband kan worden gewezen op het uitdrukkelijk onderbouwde standpunt in de zin van artikel 359 lid 2 Sv, dat blijkt geeft van een grote mate van verantwoordelijkheid voor zowel de verdediging als het openbaar ministerie bij het presenteren van hun visie op de feiten.⁹ Ook worden hogere eisen gesteld aan de wijze waarop de verdediging verweren voert en verzoekt tot (het laten verrichten van) onderzoekshandelingen.¹⁰ De toegenomen mogelijkheden voor het leveren van tegenspraak hebben aldus ook verantwoordelijkheden meegebracht voor de procesdeelnemers en hebben daarmee geleid tot verander-

* Marianne Lochs is universitair docent straf- en strafprocesrecht aan de Universiteit Leiden en tevens rechter-plaatsvervanger in de rechtbank Oost-Brabant. Skander Iqbal is masterstudent straf- en strafprocesrecht aan de Universiteit Leiden.

1. Concept memorie van toelichting bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering 2022, p. 13.
2. Concept memorie van toelichting bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering 2022, p. 11. De wetgever sluit daarmee aan bij de visie van de wetgever ten tijde van het opstellen van het huidige Wetboek van Strafvordering uit 1926, zie *Kamerstukken II* 1913/14, 286, 3, p. 55. Zie uitgebreider over de doelstellingen van het strafproces en de materiële waarheidsvinding Crijns & Van der Meij 2005, p. 45-69.
3. Met adversair proces doelen wij op een procesmodel waarin de omvang en inhoud van het geding worden bepaald door twee aan elkaar gelijkwaardige procespartijen, die de resultaten van hun eigen onderzoek voorleggen aan een passieve rechter. Met contradictoir proces bedoelen wij een proces waarin tegensprekelijke elementen het verloop en de inhoud van het geding mede bepalen. Contradictoire elementen vormen de essentie van een adversair proces, maar kunnen dus ook in een van oorsprong inquisitoire procedure voorkomen. Zie nader over het onderscheid De Hert & Decaigny 2013, p. 55-56.
4. Vgl. Groenhuijsen & Knigge 2001, p. 23, die bijvoorbeeld het uitgangspunt van een niet-lijdelijke rechter in een contradictoir proces relativeren: het is een waarborg naast andere waarborgen en heeft in zoverre in bepaalde opzichten een ‘subsidiar karakter’.
5. Jörg, Field & Brants 1995, p. 42. Zie uitgebreider over de nuancering van het verschil tussen formele en materiële waarheid ook De Hert & Decaigny 2013, met verdere verwijzingen.
6. Brants 2008, p. 227.
7. Te denken valt aan de invoering van de Wet stroomlijning hoger beroep (*Stb.* 2006, 470), de invoering van de schrituurverplichting in cassatie (*Stb.* 1999, 467) en van art. 80a Wet RO (*Stb.* 2012, 116) en de beperking van de motiveringsverplichting bij bekende verdachten in art. 359 lid 3 Sv (*Stb.* 2004, 580).
8. Groenhuijsen & Knigge 2001, p. 24-25 en 31.
9. Vgl. De Jong 2017, p. 645-646, die de vergrote verantwoordelijkheden plaatst in een bredere ontwikkeling van ‘responsabilisering’.
10. Van Kampen e.a. 2018, p. 269-270; Franken 2022, p. 125-126; Ten Voorde 2012, p. 445-447.

de onderlinge verhoudingen.¹¹ Zo worden de verdediging en het openbaar ministerie beschouwd als twee min of meer gelijkwaardige procesdeelnemers, hoewel van *equality of arms* geen sprake is: de verdediging is voor het (laten) uitvoeren van onderzoek bijvoorbeeld nog altijd sterk afhankelijk van de officier van justitie of de rechter(-commissaris).¹² Wel lijkt aan de verdediging door de jaren heen een zekere proces- of partijautonomie te zijn toebedeeld.¹³ Dit brengt onder meer met zich mee dat de kansen voor de verdediging om gebruik te maken van zijn verdedigingsrechten niet vrijblijvend zijn.¹⁴ Zo kan niet tijdig of onvoldoende actief mee procederen de verdediging duur komen te staan doordat de rechter de verdediging kan ‘sanctioneren’ door het afwijzen van onderzoekswensen.¹⁵ Deze grotere verantwoordelijkheid voor procesdeelnemers gaat gepaard met een tendens waarbij de strafrechter steeds minder actief lijkt op te treden.¹⁶ In zijn advies over het conceptwetsvoorstel over de modernisering van het Wetboek van Strafvordering waarschuwt de Raad van State dan ook voor het feit dat de verdachte door deze contradictoire gedingstructuur sterk afhankelijk is van adequate rechtsbijstand, waardoor ook risico’s ontstaan voor de waarheidsvinding.¹⁷

In deze bijdrage willen we daarom de vraag naar de betekenis van het toegenomen contradictoire karakter van het strafproces voor het streven naar materiële waarheidsvinding nader tegen het licht houden. Is tegenspraak door procespartijen – in het bijzonder de verdediging – inmiddels een instrument geworden dat het niveau van ‘hulpmiddel’ bij de waarheidsvinding is ontstegen? Met andere woorden: is tegenspraak een onmisbaar middel geworden in de zoektocht naar de materiële waarheid, waarbij het (deels) de waarborg van een actieve rechter ‘vervangt’? En zo ja, wat betekent dit voor de vraag of de randvoorwaarden voor het streven naar materiële waarheidsvinding in de wijze waarop ons strafproces wordt gevoerd nog wel adequaat zijn gewaarborgd?

Hierna zal eerst worden ingegaan op het strafprocessuele doel van materiële waarheidsvinding en zal nader worden uiteengezet welke vragen de ontwikkeling naar een meer contradictoire gedingvoering voor de waarheidsvinding kunnen oproepen (par. 2). Deze uiteenzetting strekt er aldus toe de aanleiding voor de in dit artikel centraal gestelde vraag nader te expliciteren. Vervolgens zal worden

stilgestaan bij enkele ontwikkelingen die de veranderende verantwoordelijkheden van actoren in het contradictoire strafproces laten zien en daarmee inzicht geven in de toegenomen betekenis van tegenspraak voor de waarheidsvinding. Achtereenvolgens komen de praktijk van procesafspraken (par. 3), de terugtred van de actieve rechter (par. 4) en het voortbouwend appel in hoger beroep (par. 5) aan de orde.¹⁸ In paragraaf 6 zullen we nader ingaan op de vraag wat deze ontwikkelingen betekenen voor het streven naar materiële waarheidsvinding.

2. Materiële waarheidsvinding in het contradictoire strafproces

De materiële waarheid wordt veelal omschreven als ‘het werkelijk gebeurde’, waarbij het gaat om de correspondentie van feiten met de werkelijkheid.¹⁹ Hoewel dit een absoluut karakter impliceert, wordt materiële waarheidsvinding als doelstelling van het strafproces(recht) doorgegaan als streven omschreven vanwege de onmogelijkheid om met volledige zekerheid te kunnen stellen dat de waarheid is (of wordt) gevonden.²⁰ In een strafrechtelijke context kent dit streven nog enkele andere beperkingen. Zo dient de zoektocht naar de waarheid zich te verhouden tot (een steeds grotere hoeveelheid aan) andere doelstellingen binnen het strafproces(recht), zoals onder meer de rechtsbescherming, maar ook in toenemende mate de belangen van het slachtoffer.²¹ Ook vindt het streven naar materiële waarheidsvinding plaats binnen het juridische kader van de delictsomschrijving en de tenlastelegging. Dat betekent dat het bij de strafrechtelijke waarheidsvinding altijd gaat om het vaststellen van een juridische waarheid. Die moet weliswaar in overeenstemming zijn met het eigenlijk gebeurde, maar blijft beperkt tot hetgeen van belang is voor de beslissing over de bewezenverklaring van het ten laste gelegde strafbare feit.²² Deze inherente beperkingen doen op zichzelf niet af aan de betekenis van het streven naar materiële waarheidsvinding als leidend beginsel in het strafproces.²³

Het materiële waarheidsbegrip wordt in de literatuur vaak onderscheiden van het formele waarheidsbegrip dat in het civiele proces en in meer adversaire gedingstructuren zou worden gehanteerd. In dergelijke procedures staan de feiten zoals die door de partijen worden gepre-

11. Van Kampen 2017, p. 320-321; Franken 2007; Lochs 2021, p. 547-549.

12. De Jong 2017, p. 645; Ten Voorde 2012, p. 446. Ook in de voorgestane modernisering van het Wetboek van Strafvordering blijft de rechtspositie van de verdediging in het opsporingsonderzoek sterk responsief, zie Van Kampen 2017, p. 314-318.

13. Spronken 2001, p. 147-150.

14. Harteveld & Simmelink 2021, p. 292-293. Zie hierover ook Franken 2022, p. 125-126.

15. Van Kampen e.a. 2018, p. 269-270.

16. Luining 2016; Dubelaar & Ten Voorde 2016, p. 7-8; Van Kampen e.a. 2018, p. 284; Franken 2012, p. 361-368. Zie hierna ook uitgebreider par. 4.

17. Advies Afdeling advisering RvS over het nieuwe Wetboek van Strafvordering, 6 april 2022, p. 28; vgl. ook Van Kampen 2016; Van Kampen e.a. 2018, p. 269-270 en Lochs 2021, p. 548.

18. We beogen met deze bespreking niet volledig te zijn. Andere relevante ontwikkelingen zijn bijv. de motiveringsvoorschriften voor verweren (zie over hun betekenis voor het contradictoire geding uitgebreider Röttgering 2013, p. 263-293) en de invoering van de Wet versterking cassatierechtspraak (*Stb.* 2012, 116, zie daarover o.a. Mevis 2013). De in het licht van de omvang van deze bijdrage te maken keuze voor de te bespreken onderwerpen is ingegeven door hun actualiteitswaarde (m.n. procesafspraken en – voor de toekomst – de wijzigingen in de regeling van het hoger beroep), en hun veelomvattendheid (m.n. de actieve rechter).

19. Dubelaar 2014, p. 22.

20. Zie uitgebreider over strafrechtelijke waarheidsvinding Crijns 2008 en Crijns & Van der Meij 2005; zie ook De Vries 2002.

21. Dubelaar 2014, p. 19; Advies Afdeling advisering RvS over het nieuwe Wetboek van Strafvordering, 6 april 2022, p. 12.

22. Cleiren 2001, p. 11.

23. Brants e.a. 2003, p. 21; Mackor 2010, p. 248.

senteerd centraal in de rechtsstrijd, waardoor (de inhoud en kwaliteit van) de waarheidsvinding meer afhankelijk is van de inbreng en opstelling van de procespartijen.²⁴ Tegelijkertijd is het verschil tussen materiële en formele waarheid in de literatuur ook gerelativeerd: ook in het civiele recht en binnen een adversair strafproces wordt gezocht naar een waarheid die zoveel mogelijk in overeenstemming is met de historische werkelijkheid, ofwel de materiële waarheid.²⁵ Het is met name de wijze waarop naar die waarheid wordt gezocht waarin wezenlijke verschillen aan het licht komen tussen het civiele recht en het strafrecht, maar ook tussen het inquisitoire en adversaire procesmodel.²⁶

Wanneer traditionele inquisitoire waarborgen gedeeltelijk plaatsmaken voor meer adversaire of contradictoire methoden van waarheidsvinding zal dat dus gevolgen hebben voor de wijze waarop de feitenvaststelling in strafzaken plaatsvindt. Daarbij rijzen vragen over de verantwoordelijkheden en onderlinge rolverdeling van de procesactoren bij die feitenvaststelling. Kan bijvoorbeeld de mate waarin de verdachte tegenspraak levert gevolgen hebben voor de inspanningen die justitie verricht om de waarheid te achterhalen?²⁷ Moet de inrichting van het strafproces steeds leiden tot een 'uiterste krachtinspanning' om de materiële waarheid te achterhalen?²⁸ Of is een groter 'foutrisico' aanvaardbaar wanneer de verdachte de fout eenvoudig had kunnen voorkomen?²⁹ En wat betekent een grotere verantwoordelijkheid voor procesdeelnemers voor de mate waarin het streven naar materiële waarheidsvinding daadwerkelijk wordt verwezenlijkt? Hoewel over dergelijke kwesties in het kader van het onderzoeksproject *Strafvordering 2001* nog volop discussie werd gevoerd, lijkt deze discussie – ondanks de toename aan contradictoire elementen – daarna wat te zijn verstomd. Ook in het kader van het moderniseringstraject van het Wetboek van Strafvordering is hieraan nauwelijks (expliciet) aandacht besteed. Niettemin zijn er ook in de afgelopen jaren verschillende ontwikkelingen te zien die maken dat de vraag naar de invulling van het streven naar materiële waarheidsvinding in een contradictoire gedingstructuur wat ons betreft (onverminderd) relevant is. Met

de hiernavolgende bespreking van enkele van deze ontwikkelingen beogen wij een aanzet te geven tot verdere discussie over dit onderwerp.

3. De praktijk van procesafspraken

3.1. Ontwikkelingen in de praktijk van procesafspraken
In de afgelopen jaren is sprake van een sterke toename van strafzaken waarin het openbaar ministerie en de verdediging – al dan niet op voorstel van de rechter – omwille van efficiëntieoverwegingen onderling afspraken maken over het (verdere) verloop van de procedure en de omvang van het onderzoek ter terechtzitting.³⁰ Dergelijke afspraken kunnen onder meer betrekking hebben op (de bewijsbaarheid van) de ten laste gelegde feiten, de te eisen straf of strafmodaliteit, (het achterwege laten van) onderzoekswensen en het al dan niet voeren van verweren. Soms wordt ook een 'gezamenlijk afdoeningsvoorstel' aan de rechter voorgelegd, waarin wordt voorgesteld – al dan niet op basis van overeenstemming over de bewezenverklaring en de kwalificatie – een bepaalde straf of maatregel op te leggen.³¹ Verschillende rechtbanken en gerechtshoven zijn bereid gebleken om aanhangige zaken (grotendeels) op basis van dergelijke voorstellen af te doen. Gelet op het ontbreken van een wettelijk kader blijkt de wijze waarop met dergelijke procesafspraken wordt omgegaan echter nogal uiteen te lopen. Zo zijn er verschillen in het type zaken,³² de fase waarin de onderhandelingen tussen openbaar ministerie en verdediging worden gevoerd,³³ op wiens initiatief procesafspraken worden gemaakt,³⁴ en de inhoud van de aan de rechters voorgelegde overeenkomst.³⁵ Wat dat laatste punt betreft is met name van belang dat zuiver processuele afspraken moeten worden onderscheiden van afspraken die raken aan de vragen van de artikelen 348 en 350 Sv, waarbij de verdediging bijvoorbeeld (een deel van) de onderzoekswensen achterwege laat in ruil voor een voor de verdachte gunstige aanpassing van de tenlastelegging en/of strafvermindering. In dergelijke gevallen spreekt men van de meer specifieke vorm van procesafspraken, namelijk vonnisafspraken.³⁶ Het zal duidelijk zijn dat dergelijke afspraken

24. Cleiren 2001, p. 12-13; Summers 1999, p. 498-499.

25. Zie ook Dubelaar 2008, p. 99, i.h.b. voetnoot 12.

26. Cleiren 2001, p. 13; Crijns & Van der Meij 2005, p. 13; Spencer 2003, p. 29-30.

27. Zo stelt Knigge: 'Wie zijn recht zoekt, dient het te krijgen; wie zich daarover niet druk maakt, heeft niet te klagen als de zaak niet tot op de bodem wordt uitgezocht.' Knigge 2006, p. 39.

28. Brants e.a. 2003, p. 21. In de literatuur is ook wel gesproken van 'een zo klein mogelijke onzekerheidsmarge', zie Kwakman 2014, p. 411; en 'De waarheid is wat daarvoor in redelijkheid mag worden gehouden als uitkomst van het tegen de verdachte gevoerde contradictoire strafproces', zie Knigge 2006, p. 43.

29. Groenhuijsen & Knigge 2001, p. 22.

30. Zie voor een overzicht Hübner & Lentjes 2022. Zie ook concl. P-G, ECLI:NL:PHR:2022:566, onder 3 voor een overzicht van de feitenrechtspraak.

31. Concl. P-G, ECLI:NL:PHR:2022:566, onder 1.8; zie uitgebreider – ook over het verschil tussen proces- en vonnisafspraken – Peters 2018, par. 3.1.1.

32. Bijv. ontnemingszaken (vgl. Rb. Noord-Nederland 12 mei 2022, ECLI:NL:RBNNE:2022:1510) en strafzaken, waarbij het kan gaan om uiteenlopende strafbare feiten zoals vermogensdelicten en brandstichting (vgl. Rb. Limburg 9 december 2021, ECLI:NL:RBLIM:2021:9267), Opiumwetdelicten, veelal gepleegd in georganiseerd verband (vgl. Hof Den Haag 17 maart 2022, ECLI:NL:GHDHA:2022:410) en fraudezaken (vgl. Rb. Overijssel 27 januari 2022, ECLI:NL:RBOVE:2022:213).

33. Bijv. voorafgaand aan een eerste zitting (vgl. Rb. Limburg 9 december 2021, ECLI:NL:RBLIM:2021:9268), of pas na aanvang van de behandeling in hoger beroep (Hof 's-Hertogenbosch 12 mei 2020, ECLI:NL:GHSHE:2020:1563).

34. Meestal het openbaar ministerie, maar soms ook de verdediging (bijv. Rb. Midden-Nederland 20 april 2022, ECLI:NL:RBMNE:2022:1478) of de rechtbank (bijv. in Rb. Rotterdam 4 oktober 2021, ECLI:NL:RBROT:2021:9953).

35. Zie uitgebreider Hübner & Lentjes 2022, p. 551-553; zie eveneens concl. P-G, ECLI:NL:PHR:2022:566, onder 3.

36. Peters 2019, p. 9.

gemakkelijk kunnen raken aan (de verantwoordelijkheid van de rechter voor) de materiële waarheidsvinding.³⁷ In hoeverre dit in de praktijk ook gebeurt hangt onder meer af van de wijze waarop rechters met dergelijke vonnisafspraken omgaan. Deze rechterlijke toetsing loopt vooralsnog sterk uiteen. Zo volstond de rechtbank Limburg met een meer marginale ‘redelijkheidstoets’, waarin zij de overeenstemming tussen openbaar ministerie en verdediging over de bewezenverklaring van het subsidiair ten laste gelegde feit accordeerde, hoewel de rechtbank expliciet aangaf dat uit het dossier ook een bewezenverklaring van het primaire feit kon volgen.³⁸ In andere zaken gingen gerechten niet mee in de gepresenteerde afdoeningsvoorstellen, bijvoorbeeld omdat het voorstel met betrekking tot de kwalificatie en/of de straf naar het oordeel van de rechters onvoldoende recht deed aan de ernst van de feiten.³⁹ De rechtbank Rotterdam ging daarentegen in een uitvoerig gemotiveerd vonnis weer wel akkoord met een overeengekomen voorstel, en gaf in het vonnis tevens expliciet aan dat de uitspraak was gebaseerd op een eigen oordeel van de rechtbank over de vragen van de artikelen 348 en 350 Sv.⁴⁰

Gelet op deze uiteenlopende benaderingswijzen heeft procureur-generaal bij de Hoge Raad Bleichrodt op 14 juni 2022 cassatie in het belang der wet ingesteld in de hiervoor reeds genoemde Limburgse zaak.⁴¹ Bij arrest van 27 september 2022 heeft de Hoge Raad inmiddels duidelijkheid gegeven over de toelaatbaarheid van procesafspraken.⁴² Het ontbreken van een wettelijke regeling hoeft volgens de Hoge Raad niet in de weg te staan aan het gebruik van procesafspraken in strafzaken. De rechter blijft er evenwel voor verantwoordelijk dat de behandeling en beoordeling van de strafzaak voldoen aan de vereisten van de wettelijke regeling – in het bijzonder artikel 348 en 350 Sv – en een eerlijk proces. Dat betekent onder meer dat de rechter een afdoeningsvoorstel dat ‘niet in een redelijke verhouding staat tot de ernst van de zaak’ niet zal mogen volgen.⁴³ Bovendien zal de rechter zich ervan moeten vergewissen dat de procesafspraken in overeenstemming met de eisen van een eerlijk proces tot stand zijn gekomen, waarbij hij onder meer moet nagaan of de aan het afdoeningsvoorstel verbonden afstand van verdedigingsrechten vrijwillig, goed geïnformeerd en ondubbelzinnig heeft plaatsgevonden.⁴⁴ De Hoge Raad

oordeelt, in lijn met de conclusie van de P-G, dat de rechtbank onvoldoende indringend heeft getoetst of de verdachte op rechtsgeldige wijze afstand heeft gedaan van zijn verdedigingsrechten.⁴⁵

Op het door de P-G voorgestelde cassatiemiddel met betrekking tot de door de rechtbank aangelegde ‘marginale toets’ ten aanzien van de bewezenverklaring en strafmaat, volgt de Hoge Raad de P-G niet. De P-G vond dat de rechtbank blijk gaf van miskenning van haar wettelijke taak door mee te gaan met de in het afdoeningsvoorstel overeengekomen bewezenverklaring van het subsidiaire feit (verduistering), terwijl zij van oordeel was dat er voldoende bewijs was voor het primair ten laste gelegde feit (gekwalficeerde diefstal).⁴⁶ Volgens de Hoge Raad geeft dit oordeel echter geen blijk van een onjuiste rechtsopvatting. Kennelijk, zo overweegt de Hoge Raad, heeft de rechtbank met haar ‘marginale toets’ tot uitdrukking willen brengen dat van het afdoeningsvoorstel niet kan worden gezegd dat het niet in een redelijke verhouding staat tot de ernst van de zaak zoals die blijkt uit de processtukken en het verhandelde op de terechtzitting.⁴⁷ De Hoge Raad heeft dus geen bezwaar tegen een juridische vaststelling van de werkelijkheid die niet geheel correspondeert met hetgeen op basis van het bewijs naar het oordeel van de rechtbank daadwerkelijk is voorgevallen, namelijk een (gekwalficeerde) diefstal. Inmiddels heeft de Minister van Justitie en Veiligheid – in weerwil van een eerder ingenomen standpunt⁴⁸ – aangekondigd op termijn met een wettelijke regeling te zullen komen die zoveel mogelijk aansluit bij de behoeften uit de praktijk. Een dergelijke regeling past volgens de minister ook goed bij de in het gemoderniseerde wetboek nagestreefde ‘beweging naar voren’, waarin het onderzoek in strafzaken zoveel mogelijk in het vooronderzoek wordt verricht.⁴⁹

3.2. Analyse in het licht van de materiële waarheidsvinding

De ontstane praktijk van procesafspraken is een kind van zijn tijd: een efficiënte en doelmatige afdoening van strafzaken en een strafprocedure waarin de rol van procespartijen (nog) bepalend(er) is, zijn de gemene deler van belangrijke strafprocesrechtelijke ontwikkelingen⁵⁰ van de afgelopen decennia en vormen tevens speerpunten van de modernisering van het Wetboek van Strafvor-

37. Peters 2022, p. 67; Crijns & Dubelaar 2022, p. 9605.

38. Rb. Limburg 9 december 2021, ECLI:NL:RBLIM:2021:9267.

39. Bijv. Rb. Noord-Nederland 21 april 2022, ECLI:NL:RBNNE:2022:1343; Hof Arnhem-Leeuwarden 1 april 2022, ECLI:NL:GHARL:2022:2523; zie voor een overzicht ook concl. P-G, ECLI:NL:PHR:2022:566, onder 3.4-3.14.

40. Rb. Rotterdam 24 december 2021, ECLI:NL:RBROT:2021:12699.

41. Concl. P-G, ECLI:NL:PHR:2022:566.

42. HR 27 september 2022, ECLI:NL:HR:2022:1252.

43. HR 27 september 2022, ECLI:NL:HR:2022:1252, r.o. 5.2.2.

44. HR 27 september 2022, ECLI:NL:HR:2022:1252, r.o. 5.4.3.

45. HR 27 september 2022, ECLI:NL:HR:2022:1252, r.o. 6.1-6.3.

46. Concl. P-G, ECLI:NL:PHR:2022:566, onder 10.5-10.8.

47. HR 27 september 2022, ECLI:NL:HR:2022:1252, r.o. 7.1-7.3.

48. Kamerbrief ‘Antwoorden Kamervragen over procesafspraken tussen verdachte en het Openbaar Ministerie (OM)’ van de minister van Justitie & Veiligheid, 22 maart 2022, kenmerk 3920599.

49. Kamerbrief ‘Procesafspraken in strafzaken’ van de minister van Justitie & Veiligheid, 26 oktober 2022, kenmerk 4261282. In de tussentijd wordt overigens ook gewerkt aan een OM-Aanwijzing Procesafspraken in Strafzaken, die volgens de minister naar verwachting in de eerste helft van 2023 gereed zal zijn.

50. Zie par. 1. Daarnaast valt te denken aan de introductie van de strafbeschikking en de ZSM-werkwijze.

ring.⁵¹ De omvang van het geding wordt immers, wanneer de procesafspraken worden gevolgd, volledig bepaald door de procespartijen. Hoewel de rechter in het Nederlandse stelsel gehouden blijft om zelfstandig de vragen van de artikelen 348 en 350 Sv te beantwoorden, is vrijwel onvermijdelijk dat het door de rechter uit te voeren onderzoek naar de waarheid in een dergelijke situatie is beperkt in omvang en intensiteit.⁵² Bovendien lijkt ook de uitspraak van de Hoge Raad een meer marginale toetsing toe te laten, waarbij de rechter een zekere ruimte heeft om de bewezenverklaring te baseren op hetgeen partijen overeen zijn gekomen. Op zichzelf is de omstandigheid dat de rechter door de wijze van ten laste leggen tot een bewezenverklaring komt van een ander c.q. minder ernstig feit dan naar zijn oordeel uit het dossier zou kunnen worden afgeleid, niet nieuw. Dit kan zich immers ook voordoen wanneer geen sprake is van procesafspraken, maar de officier van justitie om een andere reden een minder zware variant ten laste heeft gelegd.⁵³ Als gevolg van het grondslagstelsel kan de rechter dan immers slechts de wel ten laste gelegde variant bewezen verklaren. In zoverre is evident dat het grondslagstelsel van grote betekenis kan zijn voor de waarheidsvinding in strafzaken. Niettemin markeren de opkomst van procesafspraken en het oordeel van de Hoge Raad hierover een stap in de richting van een proces waarin (nog) meer ruimte ontstaat voor rechtspraak op basis van een ‘partijenwaarheid’.⁵⁴ De door de rechter aan te leggen toets zal zich dan immers vooral concentreren op eerlijk-proces-aspecten en de gehele ‘redelijkheid’ van de procesafpraak. Dat geldt wellicht eens te meer bij procesafspraken in de fase van het hoger beroep.⁵⁵ Een dergelijke ontwikkeling relateert de eigen verantwoordelijkheid van de rechter voor de uitkomst van het geding en zijn cruciale rol in de waarheidsvinding potentieel in zeer sterke mate.⁵⁶ Ook in de literatuur is gewezen op de mogelijke risico’s van het gebruik van procesafspraken voor de materiële waarheidsvinding.⁵⁷ Zo wijst Peters erop dat het rechterlijk bewijsonderzoek beperkt blijft wanneer de rechter met het overnemen van het afdoeningsvoorstel geen ambtshalve onderzoek verricht en hij zich enkel verlaat op het procesdossier.⁵⁸

Al met al kan ten minste worden geconcludeerd dat het fenomeen van procesafspraken consequenties heeft voor de wijze waarop invulling wordt gegeven aan de rechterlijke waarheidsvinding in strafzaken. Hoewel de praktijk laat zien dat er – ook door het ontbreken van een duidelijk toetsingskader – aanzienlijke verschillen zijn in de wijze waarop rechters omgaan met procesafspraken, biedt de uitspraak van de Hoge Raad de rechter de ruimte om zich enigszins terughoudend op te stellen. Wanneer gemaakte procesafspraken vooral op eerlijkheid en redelijkheid worden getoetst, zal de (actieve) betrokkenheid van de rechter bij de waarheidsvinding immers afnemen: het is dan in de eerste plaats aan het openbaar ministerie en de verdediging om overeenstemming te bereiken over de bewijsbaarheid en kwalificatie van de ten laste gelegde feiten. Dat relateert de traditioneel centrale rol van de rechter bij de waarheidsvinding ten gunste van een grotere rol van het openbaar ministerie en de verdediging.

4. De actieve zittingsrechter⁵⁹

4.1. De (niet meer zo) actieve rechter in het contradictoire geding

De actieve rechter die zelfstandig op zoek gaat naar de materiële waarheid én verantwoordelijk is voor de eerlijkheid van het proces, was een belangrijk uitgangspunt bij de totstandkoming van het huidige Wetboek van Strafvordering uit 1926.⁶⁰ Deze taakopvatting is nauw verbonden met de inquisitoire procestraditie en de daaruit voortvloeiende relatief zwakke positie van de verdediging ten opzichte van de vervolgende overheidsinstantie.⁶¹ De mate van activiteit die de Nederlandse zittingsrechter toont, verspreidt is in de praktijk evenwel veel beperkter dan ideaaltypisch te verwachten zou zijn. Dat hangt in de eerste plaats samen met de grote nadruk op het vooronderzoek, waardoor het schriftelijke karakter van de procedure wordt versterkt. Een van de gevolgen hiervan is dat het onderzoek ter terechtzitting een overwegend verificatoir karakter krijgt.⁶² Dit kan een meer lijdelijke taakopvatting van de rechter in de hand werken. De zittingsrechter is dan immers meer bezig met het verifiëren van informatie in het strafdossier dan met het (ambtshal-

51. Vgl. concl. P-G, ECLI:NL:PHR:2022:566, onder 6.53 e.v.

52. Vgl. daarover in rechtsvergelijkende context Peters 2012, p. 386-397 en 407-409; en Peters 2018, p. 175.

53. Dat kan bijvoorbeeld onbedoeld het geval zijn, maar ook uit efficiency- c.q. capaciteitsoverwegingen of vanwege een andere inschatting van de haalbaarheid van vervolging voor een zwaardere variant.

54. Zie in die zin ook Peters 2022, p. 67-68.

55. Vgl. Stapert & Valkenburg 2022, waarin zij – als raadsheren in de innovatiekamer van het gerechtshof ’s-Hertogenbosch – hun ervaringen met en visie op procesafspraken in hoger beroep delen.

56. Het is nog te vroeg om te zien welk effect deze uitspraak heeft op het fenomeen van procesafspraken. De eerste uitspraken die na het arrest van de Hoge Raad zijn gedaan wijzen nog niet ondubbelzinnig op een soepelere beoordeling: vgl. de ten aanzien van de gemaakte procesafspraken afwijzende beslissingen van Hof Amsterdam 22 december 2022, ECLI:NL:GHAMS:2022:3650, en Rb. Midden-Nederland 7 november 2022, ECLI:NL:RBMNE:2022:4686, 4687, 4689, 4690 en 4692. Positief waren o.m. Rb. Rotterdam 30 september 2022, ECLI:NL:RBROT:2022:10065 en Rb. Zeeland-West-Brabant 24 januari 2023, ECLI:NL:RBZWB:2023:500. Ook naar aanleiding van de conclusie van de P-G werden al uitspraken gedaan waarin rechtbanken een meer kritische toets leken aan te leggen ten aanzien van de toelaatbaarheid van de procesafspraken, vgl. Rb. Noord-Holland 21 juni 2022, ECLI:NL:RBNHO:2022:5329; Rb. Noord-Holland 28 juli 2022, ECLI:NL:RBNHO:2022:6845.

57. Zie o.m. Peters 2018, par. 6.2; Hübner & Lentjes 2022, p. 563-564.

58. Peters 2018, p. 95 en 175.

59. In deze bijdrage ligt de focus op de zittingsrechter en wordt de rechter-commissaris buiten beschouwing gelaten.

60. *Kamerstukken II* 1913/14, 286, 3, p. 67.

61. Cleiren 2006, p. 5. Zie ook Mevis 2017; Brants 2008; Advies Afdeling advisering RvS over het nieuwe Wetboek van Strafvordering, 6 april 2022, p. 14.

62. Dubelaar & Ten Voorde 2016, p. 7; Luining 2016, p. 15; Nan 2015, p. 953.

ve) inzetten van zijn bevoegdheden om actief en gedegen onderzoek te doen naar het bewijsmateriaal.⁶³ De ontwikkeling naar een meer contradictoir geding heeft verder bijgedragen aan een zekere terugtred van de actieve rechter. Zo vormde de actieve rechter in de visie van de auteurs van *Strafvordering 2001* slechts een van de verschillende waarborgen binnen het strafproces. Een meer passieve opstelling van de rechter is volgens hen gerechtvaardigd wanneer de verdachte wordt voorzien van rechtsbijstand. Dit relativeert de taakopvatting van de 'actieve' rechter omdat de invulling van zijn rol (mede) afhankelijk wordt gemaakt van de inzet en opstelling van het openbaar ministerie en de verdediging.⁶⁴ In de praktijk wordt gesignaleerd dat er onder rechters daadwerkelijk grote verschillen zijn in hun al dan niet actieve taakinvoering.⁶⁵ De taakopvatting van de (actieve) zittingsrechter is dan ook een onderwerp van discussie.⁶⁶ De in 2021 gewijzigde lijn in de jurisprudentie van de Hoge Raad omtrent de – nu vervallen – verplichting tot het ambtshalve oproepen van 'draaiende getuigen', is exemplarisch voor de beperkte(re) aanwending van ambtshalve bevoegdheden door de rechter.⁶⁷ Die meer passieve opstelling van de zittingsrechter komt overigens niet per se voort uit onwil. Het hangt sterk samen met de inrichting van het Nederlandse strafproces, de daarmee gepaard gaande procescultuur en soms ook een tekort aan mogelijkheden. Daarbij valt te denken aan de dominantie van het strafdossier, waarin potentieel ontlastende informatie kan ontbreken, maar ook tijd- en prestatiedruk op de rechter om zaken zo snel en efficiënt mogelijk af te doen.⁶⁸ Deze tendensen lijken in de moderniseringsplannen eerder te worden versterkt dan afgezwakt: de wetgever streeft naar een zo volledig mogelijk vooronderzoek, zodat op de terechtzitting geen nader onderzoek meer hoeft plaats te vinden.⁶⁹ Hoewel de scherpe randjes van de door de wetgever voorgestane 'beweging naar voren' er in de laatste versie van het wetsvoorstel van af zijn,⁷⁰ is de verwachte implicatie van deze ontwikkeling dat '(...) het gemiddelde in rechterlijke opvattingen eerder in de

richting van een meer reactieve rechter zal bewegen, dan in de richting van een toenemend actieve invulling van die rol'.⁷¹ Niettemin benadrukt de wetgever het behoud van het inquisitoire element van een rechter die verantwoordelijkheid draagt voor een rechtvaardige uitkomst van het strafproces. Daarbij maakt de wetgever evenwel niet duidelijk hoe die verantwoordelijkheid moet worden ingevuld en welke houding daarbij van de rechter wordt verwacht. Sterker nog, in de wettekst en in de toelichting wordt niet genoemd dat van de rechter in beginsel steeds een 'actieve houding' wordt verlangd.⁷² In zijn advies over het wetsvoorstel gaat de Raad van State opvallend genoeg wél uit van het uitgangspunt van een actieve rechter. Daarbij problematiseert de Raad van State het feit dat de wetgever de rechter weinig concrete handvatten biedt hoe die 'actieve' rol moet worden ingevuld.⁷³ In dat verband wijst de Raad van State in het bijzonder op het beperkte 'doenvermogen' van (verdachte) burgers, vooral wanneer zij niet worden bijgestaan door een advocaat.⁷⁴ Door het benadrukken van de verantwoordelijkheden van de procesdeelnemers kunnen er immers risico's ontstaan voor waarheidsvinding en rechtsbescherming, vooral bij de meer kwetsbare verdachten zonder adequate rechtsbijstand. De Raad van State benadrukt dan ook dat het van belang is dat de rechter in voorkomende gevallen actief optreedt om deze kwetsbare positie te compenseren.⁷⁵

4.2. De rol van de (actieve) rechter in de materiële waarheidsvinding

Op basis van het voorgaande kan in ieder geval worden geconcludeerd dat een praktijk is ontstaan waarin de rechter zich minder actief opstelt. De vraag is wat dit betekent voor het streven naar materiële waarheidsvinding. Duidelijk is dat de actieve rechter in een inquisitoir processtelsel als belangrijke waarborg geldt voor de materiële waarheidsvinding. Tegelijkertijd vormt dit de grote zwakte van dit stelsel. De ongelijke positie tussen het openbaar ministerie en de verdediging wordt immers

63. Dubelaar & Ten Voorde 2016, p. 7; vgl. ook Van Lent, Smolders & Malsch 2020.

64. Groenhuijsen & Knigge 2001, p. 23.

65. Zie o.m. De Weerd 2013b; Ferdinandusse 2018.

66. Zie De Weerd 2013a; De Weerd 2013b; Dubelaar & Ten Voorde 2016; Franken 2012; Franken 2015; Ferdinandusse 2018; Brouwer 2015, p. 39-40; Van Lent, Smolders & Malsch 2020.

67. Daarmee is de sinds 1994 door de Hoge Raad geformuleerde verplichting komen te vervallen dat de zittingsrechter die een door een getuige bij de politie afgelegde belastende verklaring voor het bewijs wil gebruiken, deze getuige – desnoods ambtshalve – moet oproepen voor een verhoor, wanneer deze getuige zijn eerdere belastende verklaring bij de rechter-commissaris heeft herzien, ingetrokken of heeft geweigerd deze te bevestigen: HR 5 oktober 2021, ECLI:NL:HR:2021:1406, NJ 2022/43, m.nt. J.M. Reijntjes; HR 1 februari 1994, ECLI:NL:HR:1994:AB7528, NJ 1994/427, m.nt. G.J.M. Corstens. In hoger beroep bestond die verplichting al sinds 2014 niet meer vanwege de ontwikkeling van het voortbouwend appel: HR 23 september 2014, ECLI:NL:HR:2014:2753, NJ 2014/488, m.nt. M.J. Borgers.

68. Maegherman 2021, p. 243; Capgemini 2019; De Keijser 2017, p. 16-20. Zie over (het gebrek aan) ambtshalve optreden door de rechter uitgebreider Vellinga 2015.

69. Concept memorie van toelichting bij de modernisering van het Wetboek van Strafvordering, p. 28-29.

70. Advies Afdeling advisering RvS over het nieuwe Wetboek van Strafvordering, 6 april 2022, p. 158.

71. Van Kampen e.a. 2018, p. 284.

72. Concept memorie van toelichting bij de modernisering van het Wetboek van Strafvordering, p. 13. De Raad van State stelt onder verwijzing naar de concept MvT dat gesproken wordt over 'een actieve rechter'. Deze frase of een andere duiding van de houding van de rechter (bijv. niet-lijdelijk) valt niet met zoveel woorden in de memorie van toelichting terug te vinden. Wel wordt in de toelichting bij de rol van de rechter-commissaris, met verwijzing naar parlementaire stukken rondom de Wet versterking positie rechter-commissaris, wel aangegeven dat de RC 'zo nodig' actief en op eigen initiatief bevoegdheden kan uitoefenen, zie concept MvT, p. 557 en op p. 566-567.

73. Advies Afdeling advisering RvS over het nieuwe Wetboek van Strafvordering, 6 april 2022, p. 27.

74. Advies Afdeling advisering RvS over het nieuwe Wetboek van Strafvordering, 6 april 2022, p. 57, met verwijzing naar o.a. Van Kampen e.a. 2018, p. 274.

75. Advies Afdeling advisering RvS over het nieuwe Wetboek van Strafvordering, 6 april 2022, p. 27-28 en 32-33.

gerechtvaardigd door het uitgangspunt dat het openbaar ministerie magistraal handelt en dus oog heeft voor alle in het strafproces betrokken belangen, terwijl de rechter actief op zoek gaat naar de materiële waarheid.⁷⁶ Vanwege die onevenwichtigheid in een op inquisitoire leest geschoeid stelsel, kan de materiële waarheidsvinding in het gedrang komen wanneer de (zittings)rechter zijn actieve taak niet optimaal uitoefent.⁷⁷ Dat geldt te meer wanneer de magistraalheid van het openbaar ministerie geen vanzelfsprekendheid (meer) is, zoals ook in het Nederlandse stelsel wel is gesignaleerd.⁷⁸ In dat verband is al vaak in meer algemene zin gewezen op de mogelijke risico's, die zich bijvoorbeeld kunnen manifesteren in een situatie waarin door een eenzijdig samengesteld dossier, een niet of onvoldoende actieve verdediging en een meer lijdelijke rechter de ware toedracht niet wordt achterhaald.⁷⁹ In het licht van de geschetste ontwikkelingen komt dus nadrukkelijk de vraag op welke betekenis thans moet worden toegedicht aan de actieve rechter als waarborg voor de materiële waarheidsvinding. Voor de onderzoekers van Strafvordering 2001 vormde de niet-lijdelijke rechter in het door hen voorgestane contradictoire geding slechts één waarborg naast andere waarborgen, zoals de 'optimalisering' van de rechten van de verdediging.⁸⁰ Deze relativisering van het belang van de actieve (zittings)rechter en de nadruk op andere waarborgen voor de materiële waarheidsvinding komen ook duidelijk tot uitdrukking in de voorstellen rondom de modernisering van het Wetboek van Strafvordering. De procesopstelling van de verdachte en de wijze waarop en mate waarin hij tegenspraak levert bepalen daarin voor een belangrijk deel of nader (feiten)onderzoek plaatsvindt. Dat kan meebrengen dat niet in alle gevallen even indringend naar de waarheid wordt gezocht, maar in toenemende mate wordt uitgegaan van een versie van de werkelijkheid waartegen het openbaar ministerie en de verdediging zich niet verzetten. Al met al lijkt het belang van de actieve rechter als waarborg voor de materiële waarheidsvinding inmiddels veel minder vanzelfsprekend dan lang het geval is geweest.

5. Het voortbouwend appel in hoger beroep

5.1. *Korte schets van de ontwikkeling van het hoger beroep*⁸¹

Het bestaansrecht van het rechtsmiddel hoger beroep wordt ontleend aan verschillende functies, waaronder het tegengaan van willekeur van de rechter, het herstellen van fouten in eerste aanleg en het bieden van een herkansing voor het openbaar ministerie, de verdediging of voor beide.⁸² Voor met name de laatste twee genoemde functies geldt dat deze ook de waarheidsvinding (kunnen) dienen. Het oorspronkelijke uitgangspunt van een vrijwel volledige nieuwe behandeling uit het Wetboek van Strafvordering uit 1926 was in de praktijk al afgezwakt.⁸³ Naar aanleiding van de voorstellen van de onderzoeksgroep Strafvordering 2001 werd met de Wet stroomlijning hoger beroep in 2007 een (beperkt) grievenstelsel geïntroduceerd. Daarin blijft de rechter zelfstandig verantwoordelijk voor de beantwoording van de vragen van de artikelen 348 en 350 Sv, maar de mate waarin aan deze vragen aandacht wordt besteed wordt sterk afhankelijk gemaakt van het vonnis en de daartegen ingebrachte grieven van het openbaar ministerie en/of de verdediging.⁸⁴ Daarmee kan het hoger beroep meer dan voorheen worden toegespitst op de punten die partijen verdeeld houden, maar blijft de eindverantwoordelijkheid van de appelrechter intact: ingevolge artikel 423 Sv heeft hij de mogelijkheid het vonnis al dan niet gedeeltelijk te bevestigen of te vernietigen.⁸⁵

De modernisering van het Wetboek van Strafvordering brengt daar evenwel verandering in: de rechter dient ingevolge het eerste lid van het voorgestelde artikel 5.4.29 het hoger beroep te verwerpen of (geheel of gedeeltelijk) te vernietigen. Deze verandering in het beslismodel brengt met zich mee dat de appelrechter niet langer het vonnis 'voor zijn rekening' hoeft te nemen. Het gerechtshof is niet gehouden om bij de verwerping van het hoger beroep de materiële en formele vragen te beantwoorden en concentreert zich enkel op de bezwaren van partijen.⁸⁶ Wel is de rechter ambtshalve gehouden om na te gaan of op basis van een drietal niet-limitatieve gronden, redenen aanwezig zijn voor vernietiging van het hoger beroep.⁸⁷ Hoewel in de memorie van toelichting wordt gesproken van een 'ondergrens' waarbij het 'denkbaar' is dat uit de jurisprudentie van de Hoge Raad meer gronden zullen

76. Brants 2008, par. 6; Brants & Field 2016, p. 269-271.

77. Brants 2008, par. 6; Van Kampen 2017, p. 321. Zo stellen Crijns & Van der Meij dat, gelet op de doelstelling van materiële waarheidsvinding, voor het Nederlandse strafproces 'een lijdelijke rechter eenvoudigweg geen optie' is: Crijns & Van der Meij 2005, p. 65.

78. Bijv. Ten Voorde 2012, p. 446; Lindeman 2017, p. 250-255.

79. Cleiren 2006; Spronken 2001; Ten Voorde 2012, p. 447; Van Kampen 2017, p. 321; De Keijser 2017.

80. Groenhuijsen & Knigge 2001, p. 23-24. Daarbij geldt uiteraard de belangrijke kanttekening dat de verdediging geen verplichting heeft in het kader van de waarheidsvinding en hij zijn bevoegdheden dus niet hoeft aan te wenden om aan die waarheidsvinding bij te dragen. Zie daarover ook Van der Meij 2008, p. 68-75.

81. Zie uitgebreider Reijntjes 2011.

82. Keupink 2008, p. 320; Franken & Prakken 2003, p. 98-99; Groenhuijsen & De Hullu 2002, p. 386.

83. In dit zgn. middenstelsel dient de appelrechter zelfstandig onderzoek te doen naar de vragen van art. 348 en 350 Sv, maar mag hij zich wel verlaten op gegevens die afkomstig zijn uit het onderzoek in eerste aanleg. Zie Groenhuijsen & De Hullu 2002, p. 337 en 354; Reijntjes 2011, p. 123; Mevis 2006, p. 3.

84. *Kamerstukken II* 2005/06, 30320, nr. 3, p. 7; Mevis 2006, p. 3.

85. Zie De Jong 2019, voor een uitgebreide behandeling over de techniek van bevestigen en vernietigen in hoger beroep.

86. Concept memorie van toelichting bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering 2022, p. 918.

87. Ambtshalve ingrijpen is verplicht indien (a) geen recht tot strafvordering bestaat; (b) het bewezen verklaarde niet onder een wettelijke strafbepaling valt of (c) de strafoplegging niet op de wet berust, zie art. 5.4.29 lid 1 jo. lid 4 conceptwetsvoorstel.

volgen, is de verwachting van de wetgever dat het leeuwendeel van de gevallen waarin het gerechtshof ambtshalve tot (gedeeltelijke) vernietiging over moet gaan, wel door de reeds opgenomen gronden gedekt is.⁸⁸ De appelrechter behoudt tevens de bevoegdheid om, waar hij dat nodig acht, niet-bestreden beslissingen te vernietigen.⁸⁹

5.2. Gevolgen voor de materiële waarheidsvinding?

De ontwikkelingen van het hoger beroep hebben duidelijk tot doel om de appelrechter 'dubbel werk' te besparen, de werkdruk bij de gerechtshoven te verlichten en het hoger beroep in zijn algemeenheid efficiënter en doelmatiger vorm te geven. Nog sterker dan voorheen kan de appelrechter zich richten op de door partijen aangevoerde bezwaren. Omdat de rechter niet altijd meer alle vragen van de artikelen 348 en 350 Sv hoeft te beantwoorden, wordt zijn eindverantwoordelijkheid voor de juistheid van de uitspraak sterk gerelativeerd. Is de regeling van het hoger beroep dan nog in voldoende mate uitgerust om de materiële waarheid vast te stellen?⁹⁰ Formeel heeft de appelrechter weliswaar de bevoegdheid om ambtshalve in te grijpen in hoger beroep, maar de vraag rijst wat voor betekenis deze bevoegdheid in de praktijk nog zal hebben. Temeer nu de rechter in eerste aanleg, ondanks zijn zelfstandige eindverantwoordelijkheid voor de in de strafzaak te nemen beslissingen, ook maar weinig gebruik lijkt te maken van zijn ambtshalve bevoegdheden om actief op zoek te gaan naar de materiële waarheid.⁹¹ In de literatuur is dan ook bezorgdheid geuit over de mogelijke ontwikkeling van een lijdelijke appelrechter.⁹² Ook de Raad van State waarschuwt in dat verband dat de toegenomen verantwoordelijkheid van de verdediging om relevante bezwaren in te brengen tot gevolg heeft dat de verdachte in toenemende mate afhankelijk is van de kwaliteit van zijn raadsman.⁹³ Volgens de Raad van State dreigt, in het geval dat de verdachte niet voorzien is van rechtsbijstand, het recht op een eerlijk proces in het geding te komen wanneer de appelrechter zich afzijdig houdt. In zulke gevallen is een actievere houding van de appelrechter dan ook geboden.⁹⁴

Alles overziend lijkt de verantwoordelijkheid voor de materiële waarheidsvinding in appel in belangrijke mate overgeheveld te worden naar de procespartijen. Het (op de juiste wijze) gebruikmaken van de mogelijkheden van tegenspraak wordt dan tot op grote hoogte bepalend voor de vraag hoe indringend de zoektocht naar de waarheid zal zijn. Uiteraard kan dit anders zijn wanneer de appelrechter van zijn ambtshalve bevoegdheden gebruikmaakt. Daar lijkt echter niet te veel van verwacht te hoeven worden: de wetgever geeft met het voorgestelde beslismodel van 'verwerpen en vernietigen' immers een duidelijk signaal af aan de rechter om zich niet te veel bezig te houden met kwesties waarover niet door partijen wordt

geklaagd. De in paragraaf 4 beschreven trend van de terughetkende rechter in eerste aanleg versterkt dit te meer.

6. Discussie

De hiervoor beschreven ontwikkelingen passen in een grotere beweging die met name in de afgelopen twintig jaar in het strafprocesrecht zichtbaar is geworden. Hoewel daarin het streven naar de materiële waarheid nog altijd als een van de hoofddoelstellingen van het strafproces wordt gezien, is daarvoor gaandeweg meer nadruk komen te liggen op het belang van tegenspraak als waarborg naast de traditionele waarborgen van een actieve (zittings)rechter en een magistratelijk openbaar ministerie. Dat daarbij de 'eindverantwoordelijkheid' van de rechter nog altijd als vanzelfsprekend wordt aangenomen, laat onverlet dat niet zonder meer duidelijk is wat we daaronder moeten verstaan. Enerzijds omdat de rechter als *professional* (überhaupt) geen verantwoording hoeft af te leggen over de invulling van zijn verantwoordelijkheid; dit is namelijk grotendeels aan hemzelf met als resultaat verschillende interpretaties van wat het betekent om (bijvoorbeeld) 'actief' te zijn.⁹⁵ Anderzijds is het de vraag wat die eindverantwoordelijkheid *de facto* waard is wanneer de rest van de strafprocedure in overwegende mate is ingericht op de inbreng van partijen én de rechter zijn arsenaal aan ambtshalve bevoegdheden veelal ongebruikt laat.⁹⁶ Exemplarisch daarvoor is de opkomst van procesafspraken, waarbij de Hoge Raad een meer terughoudende toets in overeenstemming acht met de rechterlijke eindverantwoordelijkheid voor zowel het verloop als de uitkomst van het strafproces. Ook de voorgestelde wijzigingen in de regeling van het hoger beroep maken de inbreng van de procesdeelnemers nog bepalender voor de omvang en inhoud van het rechtsgeding. Hiermee willen we niet betogen dat materiële waarheidsvinding in dogmatisch opzicht niet meer als belangrijk uitgangspunt van het strafproces geldt, wél is het belangrijk om te onderkennen dat de rol van de actieve rechter als essentiële waarborg hiervoor is afgezwakt.

Op de vraag wat dit betekent voor het streven naar materiële waarheidsvinding in het strafproces is niet eenvoudig een antwoord te formuleren. Enerzijds kan worden geconstateerd dat de grotere inbreng van partijen in meer gevallen kan leiden tot een feitenvaststelling die deels is gebaseerd op uitgangspunten waar openbaar ministerie en verdediging zich mee verenigen, zonder dat dit altijd betekent dat deze ook in overeenstemming zijn met wat daadwerkelijk heeft plaatsgevonden. Anderzijds ligt een streven naar materiële waarheidsvinding in beginsel ook ten grondslag aan stelsels waarin de waarheidsvinding primair aan de procespartijen wordt overgelaten en het concept van (effectieve) tegenspraak het essentiële instrument is om tot een juiste feitenvaststelling te komen. Met

88. Concept memorie van toelichting bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering 2022, p. 919-920.

89. Concept memorie van toelichting bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering 2022, p. 919-920.

90. Vgl. Keupink 2008, p. 320.

91. Zie hierover par. 4.

92. Bektesevic & Berndsen 2019, p. 59.

93. Advies Afdeling advisering RvS over het nieuwe Wetboek van Strafvordering, 6 april 2022, p. 37-38.

94. Advies Afdeling advisering RvS over het nieuwe Wetboek van Strafvordering, 6 april 2022, p. 38.

95. Mevis 2017, p. 6-7; Ferdinandusse 2018.

96. Zie Vellinga 2015.

andere woorden, het verdwijnen of afzwakken van (sommige) traditionele inquisitoire waarborgen hoeft niet te betekenen dat het streven naar materiële waarheidsvinding wordt losgelaten. Duidelijk is wel dat andere waarborgen voor de waarheidsvinding dan van groter gewicht worden. In deze bijdrage hebben we ons geconcentreerd op de vraag hoe de betekenis van tegenspraak in dat verband kan worden geduid, in het bijzonder of tegenspraak het niveau van ‘hulpmiddel’ bij de waarheidsvinding inmiddels is ontstegen.

Voor een aanzet tot beantwoording van die vraag is het van belang om te constateren dat de verschuivingen naar een meer tegensprekelijk gevoerd strafproces passen bij de responsabiliseringsstrategie die de overheid hanteert: burgers dragen – als zelfredzame, autonome, calculerende en vooral mondige mensen – een gedeeltelijke verantwoordelijkheid voor taken die van oudsher vooral aan de overheid toekwamen.⁹⁷ Het standpunt dat wanneer een verdachte het in zijn strafzaak op zijn beloop laat vervolgens ook een minder grondige zoektocht naar de materiële waarheid gerechtvaardigd is,⁹⁸ is dan ook kenmerkend voor de tijdsgeest. De grote nadruk op het efficiënt en doelmatig afdoen van strafzaken versterkt de neiging om het verloop van een proces en daarmee ook (de indringendheid van) de zoektocht naar de waarheid te laten afhangen van de opstelling van de verdachte. Daarmee kan gezegd worden dat het concept van tegenspraak in het huidige contradictoire proces inderdaad een wezenlijke rol vervult bij de strafrechtelijke waarheidsvinding.

Die constatering is om verschillende redenen niet onproblematisch. In de eerste plaats moet worden onderstreept dat tegenspraak als essentieel instrument voor waarheidsvinding slechts effectief kan zijn in een stelsel waarin sprake is van een rechtsstrijd tussen twee – zoveel mogelijk aan elkaar gelijke – partijen. De waarheid komt in zo'n stelsel tot uiting door een confrontatie tussen twee versies van de gebeurtenissen, waarbij beide partijen gelijke mogelijkheden hebben informatie te verzamelen en (ter terechtzitting) te presenteren.⁹⁹ Op zo'n *clash of opinions* is het Nederlandse stelsel echter in het geheel niet ingericht. Ondanks de emancipatoire ontwikkelingen van de afgelopen decennia ontbreekt het de verdediging immers aan het instrumentarium om te voldoen aan de verwachtingen tot effectieve tegenspraak, zoals die onder meer in het moderniseringstraject te herkennen zijn.¹⁰⁰ Illustratief hiervoor is het gegeven dat de verdediging nog altijd vrijwel volledig afhankelijk is van de rechter(-commissaris) om door haar noodzakelijk geacht (nader) onderzoek te laten verrichten. Mogelijkheden om zelfstandig feitenonderzoek te laten verrichten zijn immers – ook in praktisch opzicht – beperkt.¹⁰¹ In dat verband is bijvoorbeeld tekenend dat de invulling van het

ondervragingsrecht slechts na meerdere Straatsburgse terechtwijzingen is verruimd, waarbij de recente rechtspraak naar aanleiding van de *Keskin*-uitspraak opnieuw blijkt geeft van een zuinige benadering door de Hoge Raad.¹⁰² Ook bij de inschakeling van deskundigen is sprake van een onevenwichtige procedurele verhouding tussen het openbaar ministerie en de verdediging. Veel (forensisch) deskundigen werken bijvoorbeeld uitsluitend in opdracht van het openbaar ministerie. Door de verdediging zelf geraadpleegde deskundigen worden vaak met grote argwaan bejegend. Verzoeken om nadere rapportages stuiten niet zelden af op het argument dat het aanstellen van een deskundige niet in het belang van het onderzoek is omdat reeds een deskundige van het openbaar ministerie is geraadpleegd, terwijl de verdediging doorgaans niet betrokken wordt bij de inschakeling van dergelijke deskundigen.¹⁰³ Dergelijke mechanismen laten zien hoe zeer het inquisitoire denken ondanks de contradictoire ontwikkelingen in het strafproces is ingesleten, met als gevolg dat de middelen van de verdediging niet voldoende zijn meegegroeid met de toegenomen verwachtingen van tegenspraak.¹⁰⁴

Naast deze gebreken in het stelsel kan in de tweede plaats worden gewezen op problemen van meer praktische aard die maken dat van een min of meer gelijke rechtsstrijd tussen partijen geen sprake is. In dat verband is bijvoorbeeld meermaals gewezen op het (beperkte) niveau van zelfredzaamheid van burgers, anders gezegd het ‘denken doenvermogen’ in algemene zin, en meer bijzonder in het kader van de toegenomen verantwoordelijkheden voor de verdachte en de verdediging in het strafproces als ‘keerzijde’ van de toegenomen verdedigingsrechten.¹⁰⁵ Recentelijk heeft ook de Raad van State in zijn advies over het gemoderniseerde concept Wetboek van Strafvordering nog gewezen op kwetsbaarheden in de vormgeving van het stelsel, onder meer waar het gaat om de informatiepositie van een verdachte en zijn recht op rechtsbijstand. Met name in het geval van een verdachte zonder juridische bijstand bestaat het risico dat hij niet in staat is in een zo vroeg mogelijk stadium van het strafproces actief tegenspraak te bieden en mee te procederen, terwijl dit voor de verwezenlijking van zijn recht op een eerlijk proces én de waarheidsvinding in het voorgestelde wetboek wel is vereist.¹⁰⁶

Bij deze stand van zaken luidt onze conclusie dat het toegenomen belang van tegenspraak in het Nederlandse strafproces op ten minste twee manieren consequenties kan hebben voor het streven naar materiële waarheidsvinding. In algemene zin kan de situatie zich voordoen dat afgedwaald wordt van de historische werkelijkheid wanneer bij een gebrek aan een actieve rechter procespartijen onder elkaar te veel de vraag naar wat de waarheid is,

97. De Jong 2017, p. 640-647; De Jong 2018, p. 412-416.

98. Zoals onder meer verdedigd door Knigge; zie Knigge 2006 en par. 2.

99. Brants & Field 2016, p. 272.

100. Van Kampen e.a. 2018, p. 203-210 en 250-264; Luining 2016, p. 9-10.

101. Zie daarover uitgebreid Boksem 2015.

102. Vgl. HR 7 juni 2022, ECLI:NL:HR:2022:801.

103. Van Koppen 2022, p. 1386-1389.

104. Zie uitgebreid over die verwachtingen Van Kampen e.a. 2018, i.h.b. p. 203-210.

105. WRR 2017; De Jong 2017, p. 640-647; Ten Voorde 2012, p. 447.

106. Advies Afdeling advisering RvS over het nieuwe Wetboek van Strafvordering, 6 april 2022, p. 54-74.

gaan bepalen.¹⁰⁷ Procesafspraken laten bijvoorbeeld zien dat het heel goed kan zijn dat openbaar ministerie en verdediging tot een overeenstemming komen waarbij de ‘materiële’ waarheid niet geheel wordt gevonden. Daarnaast lijkt de inrichting van ons strafproces onvoldoende ingericht op het realiseren van tegenspraak vanwege het fundamenteel ongelijke speelveld tussen het openbaar ministerie en de verdediging. Deze bevindingen nopen wat ons betreft tot een grondige herbezinning op het karakter van en de (dis)balans in het Nederlandse strafprocessuele stelsel. Een stelsel dat – anders dan de wetgever voorstaat – niet zonder meer kan worden gekarakteriseerd als een systeem waarin ‘de positieve kanten van het inquisitoire proces zijn behouden’ terwijl tegelijkertijd de voordelen van de contradictoire ontwikkelingen zijn versterkt.¹⁰⁸ Sterker nog, het risico bestaat dat juist belangrijke waarborgen uit het inquisitoire systeem verloren gaan, terwijl de daarvoor geboden ‘compensatie’ vooral bestaat uit het toekennen van meer verantwoordelijkheden aan de verdediging, zonder dat dit gepaard gaat met een wezenlijke toename van bevoegdheden.

Bij de door ons voorgestane herbezinning liggen dus twee denkrichtingen voor de hand: in de eerste plaats het versterken van de actieve rol en het nader vormgeven van de eindverantwoordelijkheid van de rechter, een oproep die recentelijk ook door de Raad van State werd gedaan in het kader van het advies over de moderniseringsplannen. Bij een inherent ongelijk speelveld tussen openbaar ministerie en verdediging is een rechter die daadwerkelijk aan waarheidsvinding doet immers een belangrijke waarborg. De door de Hoge Raad met betrekking tot procesafspraken ingeslagen weg lijkt daarbij minder goed te passen. In de tweede plaats kan worden gedacht aan het daadwerkelijk versterken van de middelen van de verdediging. Daarbij zou juist de grote afhankelijkheid van de verdediging van de justitiële autoriteiten een aandachtspunt moeten zijn. Wanneer de strafrechtelijke waarheidsvinding verschuift in de richting van een meer adversaire methode neemt het belang van een (meer) gelijkwaardige confrontatie van twee versies van het gebeurde immers toe. Het verdient dan ook aanbeveling dat over het verkennen van zelfstandige onderzoeksmogelijkheden voor de verdediging nader wordt nagedacht, zowel in de wetenschap als in het kader van het wetgevingstraject dat na het advies van de Raad van State een nieuwe impuls heeft gekregen.

Literatuurlijst

Bektesevic & Berndsen 2019

D. Bektesevic & M. Berndsen, ‘Modern beslissen in hoger beroep en cassatie’, *Platform Modernisering Strafvoordering*, 2019, afl. 1, p. 55-65.

Boksem 2015

J. Boksem, ‘Nader onderzoek geboden? Over de mogelijkheden die de verdediging in het Nederlandse strafprocesrecht heeft om te bewerkstelligen dat er nader onderzoek wordt verricht’, in: J. Boksem & D. de Wolf, *Nader strafrechtelijk onderzoek vanuit verdedigingsperspectief*,

Preadvies voor de jaarvergadering van de Nederlands-Vlaamse Vereniging voor Strafrecht, Oisterwijk: Wolf Legal Publishers 2015, p. 1-123.

Brants e.a. 2003

C.H. Brants e.a., ‘Op zoek naar grondslagen’, in: C.H. Brants e.a. (red.), *Op zoek naar grondslagen. Strafvoordering 2001 ter discussie*, Den Haag: Boom juridisch 2003, p. 1-27.

Brants 2008

C.H. Brants, ‘Strafrechtsvergelijking’, *DD* 2008/16, afl. 3, p. 214-242.

Brants & Field 2016

C. Brants & S. Field, ‘Truth-finding, procedural traditions and cultural trust in the Netherlands and England and Wales: When strengths become weaknesses’, *The International Journal of Evidence & Proof* (20) 2016, afl. 4, p. 266-288.

Brouwer 2015

D.V.A. Brouwer, ‘Het peil in de polder’, *Strafblad* 2015/8, p. 36-42.

Capgemini 2019

Capgemini, *Het tijdsbestedingsonderzoek in relatie tot de productie-gerelateerde bijdrage voor het primair proces van de rechtspraak*, Rechtspraak 2019.

Cleiren 2001

C.P.M. Cleiren, ‘Waarheid in het strafrecht: niet tot elke prijs’, in: C.P.M. Cleiren, R.H. de Bock & C.J.M. Klaassen (red.), *Het procesrecht en de waarheidsvinding* (Procesrechtelijke reeks Nederlandse Vereniging voor Procesrecht nr. 13), Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, p. 9-31.

Cleiren 2006

C.P.M. Cleiren, ‘Zoeken naar samenhang en consistentie’, in: M.J. Dubelaar e.a. (red.), *Nederlandse strafrechtsdagen*, Deventer: Kluwer 2006, p. 13-37.

Crijns 2008

J.H. Crijns, ‘Een kroniek van de strafrechtelijke waarheidsvinding’, in: J.H. Crijns, P.P.J. van der Meij & J.M. ten Voorde (red.), *De waarde van waarheid. Opstellen over waarheid en waarheidsvinding in het strafrecht*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2008, p. 15-55.

Crijns & Dubelaar 2022

J.H. Crijns & M.J. Dubelaar, ‘Kwartaalsignaal Straf(proces)recht’, *AA* 2022/162, p. 9605-9607.

Crijns & Van der Meij 2005

J.H. Crijns & P.P.J. van der Meij, ‘Over de grenzen van de materiële waarheidsvinding’, in: R.H. Haveman & H.C. Wiersinga (red.), *Meijers-reeks Langs de randen van het strafrecht*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2005, p. 45-69.

107. Vgl. Crijns en Van der Meij 2005, p. 65

108. Vgl. Concept memorie van toelichting bij het wetsvoorstel tot vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering 2022, p. 13.

Dubelaar 2008

M.J. Dubelaar, 'Nullius in verba: Waarheidsvinding en getuigenverklaringen in het strafproces', in: J.H. Crijns, P.P.J. van der Meij & J.M. ten Voorde (red.), *De waarde van waarheid. Opstellen over waarheid en waarheidsvinding in het strafrecht*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2008, p. 95-120.

Dubelaar 2014

M.J. Dubelaar, *Betrouwbaar getuigenbewijs: totstandkoming en waardering van strafrechtelijke getuigenverklaringen in perspectief* (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2014.

Dubelaar & Ten Voorde 2016

M.J. Dubelaar & J.M. ten Voorde, 'Toekomst voor de actieve zittingsrechter', *EeR* 2016, afl. 1, p. 4-11.

Ferdinandusse 2018

W.M. Ferdinandusse, 'De actieve rechter', *Strafblad* 2018/13, afl. 2, p. 13-19.

Franken 2007

A.A. Franken, 'Traditionele waarden van de advocatuur en schuivende verantwoordelijkheden voor de raadsman. Achtergronden bij een verhit debat over', *DD* 2007/27, p. 360-369.

Franken 2012

A.A. Franken, 'De zittingsrechter in strafzaken', *DD* 2012/34, afl. 5, p. 361-368.

Franken 2015

A.A. Franken, 'Instemming en afstand', *DD* 2015/1, afl. 1, p. 1-8.

Franken 2022

A.A. Franken, 'De kloof', *BSb* 2022, afl. 4, p. 123-130.

Franken & Prakken 2003

A.A. Franken & E. Prakken, 'Evenwicht in appel', in: C.H. Brants e.a. (red.), *Op zoek naar grondslagen. Strafvordering 2001 ter discussie*, Den Haag: Boom juridische uitgevers 2003, p. 96-114.

Groenhuijsen & De Hullu 2002

M.S. Groenhuijsen & J. de Hullu, 'Het hoger beroep', in: M.S. Groenhuijsen & G. Knigge (red.), *Dwangmiddelen en Rechtsmiddelen. Derde interimrapport onderzoeksproject Strafvordering 2001*, Deventer: Kluwer 2002.

Groenhuijsen & Knigge 2001

M.S. Groenhuijsen & G. Knigge, 'Algemeen deel', in: M.S. Groenhuijsen & G. Knigge (red.), *Het onderzoek ter zitting. Eerste interimrapport onderzoeksproject strafvordering 2001*, Deventer: Gouda Quint 2001, p. 1-55.

Harteveld & Simmelink 2021

A. Harteveld & J. Simmelink, 'Kernprofielen in de actuele strafvordering: de positie van de verdachte, het slachtoffer en de officier van justitie in het strafproces', in: T. Kooij-

mans e.a. (red.), *Op zoek naar evenwicht. Liber amicorum Marc Groenhuijsen*, Deventer: Wolters Kluwer 2021, p. 291-305.

De Hert & Decaigny 2013

P. De Hert & T. Decaigny, 'Evolueren het Nederlandse en het Belgische strafproces naar adversaire systemen?', *Strafblad* 2013, afl. 1, p. 54-63.

Hübner & Lentjes 2022

H. Hübner & N. Lentjes, 'Afspraken zonder regels. Een analyse van het gebruik van procesafspraken in recente jurisprudentie', *DD* 2022/38, afl. 6, p. 537-565.

De Jong 2017

F. de Jong, 'Responsabilisering in het Nederlandse straf-, sanctie- en detentierecht', *AA* 2017/66, afl. 7-8, p. 640-652.

De Jong 2018

F. de Jong, 'Mensbeelden in strafrecht en forensische psychiatrie', in: F. de Jong, M. Liem & J. van Mulbregt (red.), *Daad, dader en deskundige. Liber amicorum prof. Dr. Frans Koenraadt*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 407-420.

De Jong 2019

J.J.I. de Jong, 'De techniek van het bevestigen en vernietigen van het vonnis waarvan beroep', *TPWS* 2019/25, afl. 33, p. 54-82.

Jörg, Field & Brants 1995

N. Jörg, S. Field & C. Brants, 'Are inquisitorial and adversarial systems converging?' in: P. Fennell e.a. (red.), *Criminal Justice in Europe. A comparative study*, Oxford: Clarendon Press 1995, p. 41-56.

Van Kampen 2017

P.T.C. van Kampen, 'Verdediging 2.0', *RMThemis* 2017, afl. 6, p. 313-322.

Van Kampen e.a. 2018

P.T.C. van Kampen e.a., *Mind the gap. Modernisering Wetboek van Strafvordering: consequenties voor de verdediging*, Den Haag: WODC 2018.

De Keijser 2017

J.W. de Keijser, *Als de waarheid eraan moet geloven: Alledaagse bedreigingen voor waarheidsvinding in het strafproces*, Den Haag: Boom juridisch 2017.

Van Kampen 2016

P.H.P.H.M.C. van Kampen, 'Aandacht voor de slechts beperkt capabele verdachte in voor- en hoofdonderzoek – aanbevelingen voor de wetgever', *DD* 2016/22, afl. 6, p. 271-288.

Keupink 2008

B.J.V. Keupink, 'Materiële waarheidsvinding binnen een gestroomlijnd strafrechtelijk hoger beroep', in: J.H. Crijns e.a. (red.), *De waarde van waarheid. Opstellen over waarheid en waarheidsvinding in het strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2008, p. 319-333.

Knigge 2006

G. Knigge, 'De schijn van waarheid', in: N.J.M. Kwakman (red.), *Partijautonomie of materiële waarheid. Bijdragen afscheidssymposium G. Knigge d.d. 15 september 2005*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2006, p. 33-43.

Van Koppen 2022

P.J. van Koppen, 'Deskundigen van het openbaar ministerie zijn anders dan deskundigen van de verdediging', *NJB* 2022/1077, p. 1386-1391.

Kwakman 2014

N. Kwakman, 'De illusie van de materiële waarheid en de houdbaarheid van de doelstelling van de materiële waarheidsvinding in het strafproces', *Strafblad* 2014/64, afl. 6, p. 411-420.

Van Lent, Smolders & Malsch 2020

L. van Lent, A. Smolders & M. Malsch, "We kennen allemaal de stukken ..." Pleidooi voor een debat over een onmiddellijker strafproces in Nederland', *DD* 2020/38, afl. 7, p. 428-542.

Lindeman 2017

J.M.W. Lindeman, *Officieren van justitie in de 21e eeuw: Een verslag van participierend observatieonderzoek naar de taakopvatting en taakinvulling van officieren van justitie* (diss. Utrecht), Den Haag: Boom Juridisch 2017.

Lochs 2021

M. Lochs, 'Een publieke verantwoordelijkheid voor de verdediging?', in: J. Altena e.a. (red.), *In onderlinge samenhang. Liber Amicorum Tineke Cleiren*, Den Haag: Boom juridisch 2021, p. 545-556.

Luining 2016

E. Luining, 'De rol van de strafrechter: van waarheidsvinder naar regisseur van de proceslogistiek', *Proces* 2016/95, afl. 1, p. 6-19.

Mackor 2010

A.R. Mackor, 'Het belang van waarheid in het strafproces', *RMThemis* 2010, afl. 5-6, p. 246-250.

Maegherman 2021

E. Maegherman, 'Falsificatie bij rechterlijke beslissingen', *EeR* 2021, afl. 6, p. 240-248.

Mevis 2006

P.A.M. Mevis, 'De ruimte voor het hoger beroep en voor wijziging van de regeling daarvan', *DD* 2006, afl. 1, p. 1-16.

Mevis 2013

P.A.M. Mevis, 'Versterking van het "piep"-systeem: tijd om te "piepen"? Enige opmerkingen over de inrichting van de cassatierechtspraak naar aanleiding van de wet tot "versterking" daarvan', *DD* 2013, afl. 2, p. 79-94.

Mevis 2017

P.A.M. Mevis, 'Wat zou Yvo ervan vinden?', *Strafblad* 2017, afl. 1, p. 83-94.

Van der Meij 2008

P.P.J. van der Meij, 'De raadsman bij het politieverhoor en de audiovisuele registratie. De verdedigingsrol bij de materiële waarheidsvinding in het strafrechtelijke vooronderzoek', in: J.H. Crijns, P.P.J. van der Meij & J.M. ten Voorde (red.), *De waarde van waarheid. Opstellen over waarheid en waarheidsvinding in het strafrecht*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2008, p. 57-93.

Nan 2015

J.S. Nan, 'Kroniek van het straf(proces)recht', *NJB* 2015/731, afl. 15, p. 951-961.

Peters 2012

L.J.J. Peters, *Vonnisafspraken in strafzaken: Een rechtsvergelijkende studie naar een vorm van onderhandelingsjustitie in Italië, Duitsland en Frankrijk*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2012.

Peters 2018

L.J.J. Peters, *Dealen met ondermijningsdelicten. Naar een efficiënte strafprocedure voor ondermijnende criminaliteit*, Deventer: Wolters Kluwer 2018.

Peters 2019

L.J.J. Peters, 'Cymbal en de alternatieve afdoening van ondermijningsdossiers. Een bespreking van 's lands eerste procesafpraak', *Strafblad* 2019/17, afl. 5, p. 7-13.

Peters 2022

L.J.J. Peters, 'Procesafspraken in strafzaken. Bespreking van actuele experimenten en in het bijzonder de vonnissen uit Limburg en Rotterdam', *NTS* 2022/21, afl. 2, p. 59-70.

Reijntjes 2011

J.M. Reijntjes, 'Consequent voortbouwend hoger beroep', in: F. Koenraadt & R. Wolleswinkel (red.), *Homo ludens en humaan strafrecht* (Bal-bundel), Den Haag: Boom Lemma 2011, p. 121-133.

Röttgering 2013

A.E.M. Röttgering, *Cassatie in strafzaken. Een rechtsbeschermend perspectief* (diss. Tilburg), Den Haag: Sdu Uitgevers 2013.

Spencer 2003

J.R. Spencer, 'An English lawyer's reactions to Strafvordering 2001', in: C.H. Brants e.a. (red.), *Op zoek naar grondslagen. Strafvordering 2001 ter discussie*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2003.

Spronken 2001

T.N.B.M. Spronken, *Verdediging. Een onderzoek naar de normering van het optreden van advocaten in strafzaken* (diss. Maastricht), Deventer: Kluwer 2001.

Stapert & Valkenburg 2022

B. Stapert & W.E.C.A. Valkenburg, 'Procesafspraken, Bossche ervaringen', *Sanctierecht & Onderneming* 2022, afl. 4-5, p. 117-122.

Summers 1999

R.S. Summers, 'Formal legal truth and substantive truth in judicial fact-finding. Their justified divergence in some particular cases', *Law and Philosophy* (18) 1999, afl. 5, p. 497-511.

Vellinga 2015

W.H. Vellinga, *Ambtshalve onderzoeken en beslissen in strafzaken*, Deventer: Wolters Kluwer 2015.

Ten Voorde 2012

J.M. ten Voorde, "Het rechtskarakter van het strafrecht". De oratie van A.A.G. Peters (Utrecht, 1972)', *Strafblad* 2012, afl. 6, p. 441-449.

De Vries 2002

G.H. de Vries, 'Wat is waarheid? Een filosofische benadering', *JV* 2002/2, p. 16-25.

De Weerd 2013a

L.M.G. de Weerd, 'Geen scheidsrechter maar rechter', *Trema* 2013, afl. 5, p. 156-160.

De Weerd 2013b

L.M.G. de Weerd, 'Reacties en naschrift "Geen scheidsrechter maar rechter"', *Trema* 2013, afl. 7, p. 243-248.

WRR 2017

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid*, Den Haag: WRR 2017.